

1. OBYVATELSTVO, RODINY A DOMÁCNOSTI

Základem informací o velikosti populace a její demografické struktuře jsou periodická **sčítání lidu, domů a bytů**, z nichž poslední proběhlo k 26. březnu 2021. Na data zjištěná sčítáním navazují¹ intercenzální **statistické bilance počtu obyvatel** a každoročně zpracovávané **statistiky sňatků, rozvodů, narozených, zemřelých, potratů a stěhování**. Ty vycházejí ze zpracování statistických hlášení o sňatcích, narozeních a úmrtích, poskytovaných Českému statistickému úřadu (ČSÚ) matričními úřady, a ze zpracování dat přebíraných z jiných informačních systémů. Zdrojem dat o rozvodech je od roku 2007 Informační systém Ministerstva spravedlnosti ČR (před rokem 2007 byla statistika založena na zpracování hlášení o rozvodu), údaje o potratech pochází z Národního registru reprodukčního zdraví (modul potratů) vedeného Ústavem zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS ČR), data o stěhování přebírá ČSÚ od roku 2001 (zahraniční stěhování cizinců), resp. 2005 elektronicky z informačních systémů Ředitelství služby cizinecké policie (Cizinecký informační systém) a Ministerstva vnitra ČR (Informační systém evidence obyvatel; před rokem 2005 byla statistika založena na zpracování hlášení o stěhování). Údaje o počtu cizinců s povolením k pobytu jsou převzaty od Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR a Odboru azylové a migrační politiky MV ČR.

Od 1. května 2004 se veškeré údaje týkají občanů České republiky a cizinců s trvalým pobytem v České republice, občanů třetích zemí s přechodným pobytem na území České republiky na základě dlouhodobého víza (nad 90 dnů) nebo povolení k dlouhodobému pobytu, občanů zemí EU, Norska, Švýcarska, Islandu, Lichtenštejnska a jejich rodinných příslušníků s hlášeným přechodným pobytem na území České republiky a cizinců s platným azylem v České republice. Do roku 2000 se údaje týkaly pouze obyvatel s trvalým bydlištěm v České republice (bez ohledu na jejich státní občanství), od roku 2001 nově i cizinců s vízy k pobytu nad 90 dnů a cizinců s azylem.

Údaje zohledňují i události (sňatky, narození a úmrtí) českých občanů s trvalým pobytem na území České republiky, ke kterým došlo v cizině, a byly zaregistrovány v ČR v termínu, který umožňuje jejich zařazení do statistiky.

Při rozlišení vitality **narozeného dítěte** (živě, mrtvě) ČSÚ vychází z toho, co je uvedeno v položce vitalita na Hlášení o narození, dodržení definice se (stejně jako u ostatních hlášení demografických údajů) předpokládá. V současné době (od 1. 4. 2012) je v české legislativě definice vitality narozeného dítěte uvedena, spolu se všemi případy potratu, v pokynech k vyplnění Listu o prohlídce zemřelého (ve vyhlášce č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého, ve znění pozdějších předpisů), a to pro potřeby vyplnění tohoto listu. Před 1. 4. 2012 byl pojem živě/mrtvě narozené dítě definován ve vyhlášce Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988, o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky².

Za **potraty** jsou v demografické statistice považována předčasná ukončení těhotenství, klasifikovaná lékařem jako ukončení těhotenství potratem. Současná právní úprava, zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, s účinností od 1. 4. 2012, definuje plod po potratu jako plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matčina neprojevuje ani jednu ze známek života a současně je jeho porodní hmotnost nižší než 500 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 22 týdnů. Před 1. 4. 2012 byl potrat definován ve vyhlášce Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 11/1988, o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky².

Ukazatele demografické statistiky uvedené v publikaci:

Úhrnná sňatečnost svobodných (v %): podíl osob (žen, resp. mužů), které by uzavřely první sňatek před dosažením 50 let věku za předpokladu, že by míry sňatečnosti, úmrtnosti a migrace svobodných zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly neměnné. Je výsledným ukazatelem jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných. Z rozložení příslušných tabulkových počtů sňatků podle věku vychází **průměrný věk** (žen, resp. mužů) **při prvním sňatku**.

Úhrnná sňatečnost rozvedených (v %): podíl rozvedených osob (žen, resp. mužů), které by po rozvodu znovu vstoupily do manželství za předpokladu, že by míry sňatečnosti rozvedených podle doby trvání od rozvodu zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly neměnné. Z rozložení příslušných měř vychází **průměrná délka od rozvodu ke sňatku** (u rozvedených žen, resp. mužů).

¹ Počínaje rokem 2021 bilance navazují na výsledky sčítání 2021, bilance v letech 2011–2020 vycházela z výsledků sčítání 2011 atd.

² Blíže viz <https://www.czso.cz/csu/czso/pohyb-obyvatelstva-metodika>.

Index maskulinity: poměr počtu mužů k počtu žen (zde na 100 žen) v dané populaci (zde mezi narozenými dětmi, resp. živě či mrtvě narozenými dětmi).

Míry plodnosti podle věku: počet živě narozených dětí ženám v daném věku na 1 000 žen středního stavu téhož věku.

Úhrnná plodnost (součet měr plodnosti podle věku): průměrný počet živě narozených dětí, které by se narodily jedné ženě za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné. Z rozložení měr plodnosti podle věku vychází **průměrný věk žen při narození dítěte**.

Čistá míra reprodukce: průměrný počet živě narozených dcer, které by se narodily jedné ženě a dožily se věku své matky v době porodu za předpokladu, že by míry plodnosti a úmrtnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné.

Míry potratovosti podle věku: počet potratů žen v daném věku na 1 000 žen středního stavu téhož věku.

Úhrnná potratovost (součet měr potratovosti podle věku): průměrný počet potratů, které by připadly na jednu ženu za předpokladu, že by míry potratovosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné. Z rozložení měr potratovosti podle věku vychází **průměrný věk žen při potratu**.

Úhrnná umělá potratovost (součet měr umělé potratovosti podle věku): průměrný počet umělých přerušení těhotenství, které by připadly na jednu ženu za předpokladu, že by míry umělé potratovosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné. Z rozložení měr umělé potratovosti podle věku vychází **průměrný věk žen při umělém přerušení těhotenství**.

Úhrnná samovolná potratovost (součet měr samovolné potratovosti podle věku): průměrný počet samovolných potratů, které by připadly na jednu ženu za předpokladu, že by míry samovolné potratovosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během jejího reprodukčního věku (15–49 let) neměnné. Z rozložení měr samovolné potratovosti podle věku vychází **průměrný věk žen při samovolném potratu**.

Domácnosti a rodiny

Zdrojem informací o domácnostech a rodinách jsou výsledky výběrového šetření Životní podmínky. Účelem tohoto šetření je získat reprezentativní údaje o úrovni a struktuře příjmů a základní sociálně demografické charakteristiky domácností a jejich členů, potřebné k analýze příjmových ukazatelů. Šetření probíhá každoročně jako národní modifikace celoevropského šetření EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*). Realizuje se jako čtyřletý rotační panel, v němž se čtvrtina domácností obměňuje každý rok. Publikované údaje o příjmech jsou za rok 2019, ostatní údaje zachycují stav v době šetření v roce 2020.

Výsledky výběrového šetření **Životní podmínky 2020** ukazují tabulky 1-34 až 1-43.

Definice ukazatelů v tabulkách ze šetření Životní podmínky:

Hospodařící domácnost tvoří jedinec nebo skupina osob, bydlících ve vybraném bytě, které spolu trvale žijí a společně hradí základní a provozní výdaje domácnosti.

Do jednotlivých skupin byly domácnosti zařazovány podle postavení osoby v čele domácnosti.

Osobou v čele domácnosti je v úplných rodinách vždy muž (manžel, druh), bez ohledu na jeho ekonomickou aktivitu. V neúplných rodinách (jeden rodič s dětmi) se při určování osoby v čele přihlíží v prvé řadě k ekonomické aktivitě a ve druhé k výši peněžního příjmu jednotlivých členů domácnosti. Podle stejných pravidel se postupuje i u složitějších (vícegeneračních) typů hospodařících domácností.

Základní členění domácností podle **postavení osoby v čele:**

- **Domácnosti celkem** reprezentují průměrnou domácnost v ČR.

- **Domácnosti zaměstnanců** jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce).
- **Domácnosti samostatně činných osob** jsou domácnosti v čele s osobou zabývající se podnikáním nebo výkonem nezávislého povolání v jakémkoliv oboru.
- **Domácnosti důchodců bez pracujících členů** mají v čele osobu, která pobírá důchod a nepracuje buď vůbec, nebo jen velmi omezeně. Stejná podmínka platí i pro ostatní členy domácnosti.
- **Domácnosti nezaměstnaných** jsou domácnosti v čele s nezaměstnanou osobou, přičemž není rozhodující, zda pobírá podporu v nezaměstnanosti či nikoliv.

Vyživované dítě - dítě do skončení povinné školní docházky a dále dítě, které se soustavně, nejdéle však do 26 let, připravuje na budoucí povolání, i když má vlastní příjem (sirotčí důchod, stipendium, sociální dávky, příjmy z krátkodobé pracovní činnosti) a dále dítě, které se pro svůj duševní nebo tělesný stav není schopno připravovat na budoucí povolání nebo si zajistit vlastní obživu a dosud nepobírá invalidní důchod.

Pracující - osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Započtení jsou také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze závislé činnosti nebo z podnikání. Nejsou zahrnutы osoby, které byly celý rok, resp. převážující část roku nezaměstnané.

Nejvyšší dosažené vzdělání je rozděleno do 4 stupňů: základní (vč. neukončeného), vyučení, úplné střední a vysokoškolské. Úplné střední vzdělání zahrnuje též vyučení s maturitou a pomaturitní studium. Absolvování vyšší odborné školy je zařazeno do vysokoškolského vzdělání. To dále zahrnuje všechny programy vysokoškolského studia, včetně bakalářského a doktorského.

Hrubý peněžní příjem domácnosti zahrnuje daň z příjmů a příspěvky na zdravotní a sociální pojištění, nezahrnuje vybrané úspory, půjčky. Hrubé příjmy z podnikání představují hospodářský výsledek (rozdíl mezi příjmy a výdaji) snížený o zaplacené pojistné na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a pojistné na zdravotní pojištění.

Čistým peněžním příjmem domácnosti se rozumí příjmy všech členů domácnosti po odečtení daně z příjmu a srážek na zdravotní a sociální pojištění.

Osoby ohrožené příjmovou chudobou (tab. 1-43) jsou osoby žijící v domácnostech, jejichž ekvivalizovaný disponibilní příjem je nižší než 60 % hodnoty mediánu tohoto příjmu za domácnosti celkem (tj. nižší než hranice chudoby). Ekvivalizovaný disponibilní příjem domácnosti se stanoví jako podíl disponibilního příjmu domácnosti a počtu jejích spotřebních jednotek (podle modifikované stupnice OECD). Takto vypočtený příjem je následně přiřazen všem osobám v příslušné domácnosti.

Vzdělanostní úroveň domácnosti se určuje podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání osoby v čele, v úplných rodinách se bere v úvahu i vzdělání druhého partnera:

- nízká úroveň – osoba v čele má základní vzdělání, resp. je bez vzdělání; v úplných rodinách mají odpovídající vzdělání oba partneři;
- střední úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má středoškolské vzdělání, žádný z nich nemá vysokoškolské vzdělání;
- vysoká úroveň – osoba v čele, resp. alespoň jeden z partnerů má vysokoškolské vzdělání.

Publikované indikátory chudoby patří do souboru ukazatelů používaných k hodnocení míry ohrožení chudobou.

Koeficient příjmové nerovnosti je poměr objemu příjmů 20 % osob s nejvyššími příjmy a 20 % osob s nejnižšími příjmy na spotřební jednotku podle modifikované stupnice OECD. Vyšší hodnota koeficientu znamená vyšší diferenciaci příjmů.

Indikátor relativního propadu příjmů je rozdíl mezi mediánem příjmu osob pod hranicí chudoby a danou hranicí chudoby, vyjádřený v % z této hranice. Vyšší hodnota koeficientu značí hlubší propad osob pod hranici chudoby.

Giniho koeficient se počítá z celého souboru osob uspořádaných vzestupně podle výše příjmu na spotřební jednotku podle modifikované stupnice OECD. Vyjadřuje vztah mezi kumulativním podílem počtu osob a kumulativním podílem jejich příjmů. Vyšší hodnota značí vyšší nerovnost v příjmech.